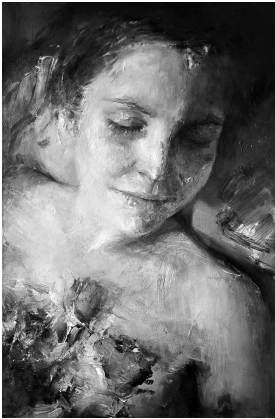

HERMANN RÓBERT

A TÁBORNOK NEJE – GÖRGEI ARTÚR FELESÉGE

Nagy emberek feleségei

„Adélnak
azt az ajánlatot tettem,
hogy ha eléggé szeret,
hát kövessen Toporcza
a jövő őszszel.
S ő beleegyezett.”

A 19. század nagy magyarjainak családi életéről viszonylag sokat tudunk. Közismert Széchenyi rajongó szerelme Selilern Crescentia iránt, Batthyány Lajos feleségének, Zichy Antóniának a közéleti szerepvállalása is köztudott. Már az iskolában tanultunk Petőfi Sándor és Szendrey Júlia szerelméről, a tájékozottabbak tudnak Kossuth feleségének, Meszlényi Teréziának férje politikájára gyakorolt vélelmezett befolyásáról, s a sort még hosszan folytathatnánk.

A 19. század egyben a magyar női emlékiratirodalom virágzásának kora is. Déryné, Szendrey Júlia, Batthyányné, Pulszky Ferencné Waltherr Terézia mellett emlékiratokat hagyott hátra a kalandos sorsú kémnő, Beck Vilma vagy az egyik első magyar írónő, Kánya Emília. Ugyanakkor szinte egyáltalán nem rögzült a magyar történelmi köztudatban Görgei Artúr feleségének, az elzászi francia születésű Adèle Aubouinnek az alakja.

Adèle Aubouin 1822. szeptember 10-én látta meg a napvilágot a franciaországi Pontarlier-ben. Apja a század elején még gazdag vasgyáros volt, de tönkrement, s Adèle születésekor már egyik vejének birtokán élt családjával. Adèle-nek két nővére, egy bátya és egy húga volt. A lány korán elárvult, először apját, majd 13 éves korában édesanyját is elveszítette. Emma nővére révén egy németországi leánynevelő intézetbe került, majd 17 éves korától nevelőnőként kereste kenyerét, előbb Németországban, majd Csehországban.

szágban. Itt először a Likawetz családnál dolgozott, majd innen került az egyik családtag révén Josef Redtenbacher kémikus professzor házába.

Itt ismerkedett meg a kilépett cs. kir. tisztból kémikussá lett magyar fiatalemberrel, Görgei (Görgey) Artúrral*, Redtenbacher kedvenc tanítványával. Erről a következőket írta emlékiratában:

„Egész személyiségét fellépésének rendkívüli szerénysége jellemezte, amely igen disztingvált benyomást gyakorolt ugyan, de anélkül, hogy a szemlélő, már első látásra valami rendkívüli impressziót nyerhetett volna róla. Csak a további társalgás folyamán, amelynek csakhamar urává lett, s amelyet felöltő ügyességgel vezetett, – és csak amikor a pápaszeme mögül elővillanó kék szemének meleg, kedves, mégis éles tekintete érte az embert, – amikor szellemes diskuszióját hallotta az ember, amely akárhányszor gúnyos éllel és meglepően erős kritikával villogott: csak akkor és apránként kapta a hallgató azt a benyomást, hogy egy ritka érdekes, rendkívüli férfiúval van dolga. – Ám azért a mélyebb érzésnek, az érzelmi melegségnek sem volt híján, sőt, aki a szavát hallgatta, könnyen juthatott arra a meggyőződésre, hogy ez az ember igazán sajátos keveréke az okosság-nak, a biztosan ítélt szellemi fölénynek és a – szentimentalizmusnak, de a szentimentalizmusa is változékony, fordulatos...”

Noha Görgei nem különösebben udvarolt a fiatal, csinos nevelőnőnek, 1848 januárjában – miután kiderült, hogy Adéle rövidesen visszatér Franciaországba – egyszer csak megkérte a kezét, s január 16-án el is jegyezte őt.

Maga Görgei 1848. január 19-én tájékoztatta unokatestvérét, Görgey Gusztávot házassági terveiről: „Én az első évtől fogva bejáratos voltam a házhoz, sőt az elmúlt nyáron három hónapon át falun ott is laktam nálok. Ekkor volt alkalmam Adélt közelből kiismerni és – megszeretni. Anélkül, hogy belőle valamit neki elárultam volna, magamban elvégeztem, hogy – ha ő érzelmeimet viszonzozza s én a Szepességen megkeresek annyit, a mennyi szükséges a megélhetéshez – egy év múlva elveszem. Ekkor közbejött, hogy Redtenbacher ánya júliusban szintén férjhez megy és hogy ekkor Adél, rokonai kívánságának engedve, visszatér Franciaországba. Már most ezt tovább szó nélkül nem nézhettem. Gyors elhatározással – számba vévén egyrészt, mindkettőnknek mily kevésre van szükségünk és hogy másfelől Mari nénénktől talán csak nem lesz sok, ha toporczi birtoka kezeléséért két szobát, az élelmet, fát s a t ... igénylek. – Adélnek azt az ajánlatot tettem, hogy ha eléggé szeret, hát kövessen Toporcza a jövő ősszel. S ő beleegyezett. De mivel társalkodói állása már augusztusban véget ér s ő azután nem tudna hová lenni, holott szeretne nem nagyon távol tőlem tartózkodni s a nyilvános decorumot is megfigyelni: ezért rövidíték az időn.”

Görgei március elején néhány napot Bécsben töltött, majd visszatért Prágába, ahol március 29-én feleségül vette Adéle-t. Tanúja volt a március 13-i bécsi forradalomnak és prágai forradalmi mozgolódásoknak, de élénk figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket is.

Az esküvő után az ifjú pár Bécsbe, majd onnan Pozsonyban át Toporcra utazott. Pozsonyban Artúr István társaságában az országgyűlés karzatán tanúja volt az áprilisi törvények születésének, s úgy vélte, „hogy ily nagy vívmányokat nem lehet – ingyen kapni! azoknak nagy ára, vérdíja szokott lenni; ezt az árát meg kell adnunk, ha előre nem: hát utólag”.

A táborkok 1848 augusztusáig Görgey, azt követően haláláig Görgei Artúrként írta alá a nevét. Egységesítési okokból a tanulmányban az utóbbi alakot használjuk. Felesége emlékirata Görgeyné alakban jelent meg.

Pozsonyból ismét gőzhajóval utaztak Pestre, majd onnan kocsin a Szepeesség felé, Toporcra vették az útjukat. Útközben megálltak Lőcsén, ahol meglátogatták Artúr anyai nagyanját. Itt találkoztak Artúr fiatalabbik bátyjával, Árminnal is. Lőcséről Késmárkon át érkeztek meg Toporcra.

Görgei Artúr és felesége Toporcon töltötték mézesheteiket, Artúr átvette a birtok igazgatását, azonban május közepére megváltozott a helyzet. Artúr egyre nehezebben tudott szót érteni Mari nénivel, aki elhunyt férje hagyományos gazdálkodási metódusának megváltoztatásában szinte kegyeletsértést látott. Május 16-án megjelent a Batthyány-kormány felhívása az első 10 honvédszászlóalj szervezéséről. Artúr ezután úgy gondolta, a harctéren, immáron Magyarország katonájaként több hasznot hajthat, mint ha a háromnyomásos gazdálkodás vagy a vetésforgó előnyeiről és hátrányairól kénytelen naponta vitázni szeretett nagynénjével. Ezek után megállapodtak az öccsével, hogy mindketten belépnek az újonnan alakuló hadseregbe. A dolgot Istvánnak kellett előkészítenie, akit főnöke, Zsivora György pesti ügyvéd amúgy is felszólított, hogy térjen vissza a fővárosba, s foglalja el helyét az irodában. István dolga lett volna, hogy előkészítse bátyja századosi kinevezését a honvédséghez. Annyi bizonyos, hogy István május 18-án este már (vagy még) Pesten volt, mert a Radical Körben tartott adakozás során 5 forintot adományozott a haza védelmére.

Míndez István verziója a történetekről. Mindennek azonban némileg ellene szól az a levél, amelyet Artúr Toporcra való távozása után írt a feleségének. Az ifjú férj 1848. május 26-án hagyta el Toporcot, s másnap reggel 7 órakor már Késmárkról írt levelet a feleségének. A levélben megismételte előző napi szóbeli ígéretét: „...nem keresem majd soha szándékosan a veszedelmet, és nem fogom elfeledni, hogy az élettemmel tenéked tartozom. Nem kockáztatom az életemet, sem az egészségemet, és nem leszek katona...” Bár ember tervez, Isten végez. – De ha kitörne a háború., és valamely végzetes fordulat által Magyarország fennállása forogna kockán, akkor beállok önkéntesnek, még pedig lehetőleg olyan csapathoz, mely közel tihozzátok táboroz.” A levél további részében arról ír, hogy le fog tenni „eddig örült” szerénységéről, „és igen igyekezni fogok szerezni magamnak olyan állást, amelyre hivatottságot érzek magamban”.

A levél egyértelműen a feleség aggodalmát kívánta eloszlatni, ugyanakkor érdekes, hogy Artúr milyen határozottan ígéri, hogy nem lesz katona (noha az ország végveszélyével kapcsolatos kitételben már nem tartja lehetetlennek sem azt). Ha a levélnek a megszerzendő állással kapcsolatos kitételét kombináljuk a fentebb említett, Görgey Istvánnak az Eötvösnél tett látogatásra vonatkozó adatával, elképzelhető, hogy ezekre ekkor, tehát május végén – június elején került sor. Eötvös május 24-én utazott Innsbruckba, s június 2-án tért vissza onnan, Széchenyi pedig június 19-én indult el oda; az említett időpontban tehát mindketten a fővárosban tartózkodtak. Ha e feltételezés igaz – amit a levél kitételei igen valószínűvé tesznek –, akkor abból az is következik, hogy Artúr ekkor még nem döntötte el, vajon a tudósi, vagy a katonai pályát választja-e; sőt egyelőre nagyobb hajlamot érzett az előbbi, mint az utóbbi iránt. Eötvös elutasító magatartása azonban eldöntötte a dolgot, s ismét a katonatiszti pálya került előtérbe.

Május utolsó napjaiban aztán Görgei Artúr is Pestre érkezett, s naponta várta a kinevezést. Június 5-én arról írt a feleségének, hogy „a megteendő lépések meg vannak téve, most csak várni kell az eredményt”. Idejét nagyobb részét a magyar nyelv tanulásával tölti. Egyben igyekezett megnyugtatni a feleségét, hogy

havi 80 pengő forintos fizetéséből takarékosan megélhetnek. „Hanem azt ne gondold, hogy mint századosnak, rögtön ellenség elébe kell indulnom és agyonlövetnem magamat. Ha itt volnál, csakhamar magad is nevetnél hijábaló halálos félelmeiden – annyira nyugodtan megy itt minden a maga természetes életvidor útján.”

Görgeit 1848. június 9-én kinevezték a Győrben szerveződő 5. honvédszászlóalj századosává. A kinevezési oklevelet azonban csak néhány nap múlva kapta meg, mert még június 12-én is arról írt a feleségének, hogy ugyan mindenfelől gratulálnak a századosságához, de még mindig nem nevezték ki. Ugyanebben a levélben számolt be a június 11-én a Károly laktanyában az oda beszállásolt honvéd újoncok és a szintén ott tanyázó, a fent említett olasz ezredből származó sorkatonák közötti véres összeütközésről is.

Görgeiné ettől kezdve a katonafeleségek általános sorsában osztozott: viszonylag ritka levélváltások, még ritkább személyes találkozások és állandó izgalom a férj sorsa miatt. Emlékirata alapján jól követhető 1848–1849. évi útvonala.

1848 augusztusában Pestre utazott, útközben Rimaszombaton megismerkedett Markusovszky Lajos orvossal, aki később férje orvosaként és barátjaként játszott meghatározó szerepet az életükben. Pesten szobát bérelt a Bálvány utcában, ahol időnként Artúr is megjelent. Rövidesen a Bálvány utcából átköltözött a Károly-kaszárnyába, ahol Görgei egyik rokonánál és tisztársánál, Kosztolányi Móricznál lakott. Kosztolányi feleségével, „a szép és kedves olasz” Mambrino Fannival rövidesen elválaszthatatlan barátnők lettek.

Szeptember 28-án tanúja volt annak, ahogy a tömeg a meggyilkolt Lamberg altábornagy holttestét bekísérte a Károly kaszárnyába. Nyilván ennek a sokszereű élménynek is szerepe volt abban, hogy a két hölgy rövidesen elköltöztek Görgeiné. Budára ment lakni. Láhner György alezredes, majd ezredes, később tábornok lakásába. (Láhner korábban ugyanabban a cs. kir. gyalogezredben szolgált, mint Kosztolányi, s az ő felesége, Lucia Conchetti is olasz volt.)

Görgei ekkor már a Tiszán inneni önkéntes mozgó nemzetőrség szolnoki táborának, majd a Csepel-szigetnek a katonai parancsnoka volt. Szolnoki tartózkodása során többször beutazott a fővárosba. Szeptember 13-án, amikor levélben ajánlotta fel szolgálatait Kossuthnak, a levél végén megadta feleségének pesti címét is, hogyha a volt pénzügyminiszter valamit sürgősen üzeni akarna neki. Szeptember 24-én ismét Pesten járt, ezen a napon kapta meg kinevezését a Csepel-szigetre. Ezt követően csak két hét múlva, október 11-én látogathatta meg ismét a feleségét – aznap, amikor Kossuth személyesen fogadta, s titokban tábornokká nevezte ki.

Ezután hetekig nem találkoztak, de Görgei időről időre felhasználta az alkalmat, hogy a fővárosba utazókkal levelet küldjön neki. Görgeiné bejáratos volt a budapesti katonai társaságokba. Karácsonykor aztán Görgey Gusztáv társaságában Győrbe utazott, ahol férje éppen a város kiürítését készítette elő. Így aztán néhány nap múlva visszaküldte feleségét a fővárosba. „Most rajtam csüng Európa szeme. Az egész világ kíváncsi rá, mi történik majd velem és Windisch-Grätzcel” – mondta búcsúzóul.

Görgeiné nem sokáig maradhatott a fővárosban. Rövidesen újabb üzenetet kapott a férjétől, hogy utazzon toporci rokonaikhoz, ahol nagyobb biztonságban lesz, mint Budán. Az út előkészületeit Láhner György ezredes intézte. Görgey Gusztáv kíséretében, csikorgó hidegben Lőcsén és Késmárkon át Toporcra utazott, de miután időközben a toporci háztartás feloszlott, és a Szepesség egy ré-

sze ellenséges megszállás alatt volt, visszakocsizott Késmárkra, onnan pedig a Szepes és Liptó megye határán levő Lucsivnába egy ottani rokonukhoz, Szakmáry Donáthoz és nejéhez, Görgey Idához. Artúr egy ízben egy ismeretlen nővel pénzt küldött neki Lucsivnára, s Görgeiné ettől a nőtől értesült az elmúlt napok eseményeiről is.

Lucsivnán kereste fel Görgeinét Hrankay József nyugalmazott kapitány, s ajánlólevelet kért tőlem Görgeihez. Elmondta, hogy Windisch-Grätz nevében az a megbízatással megy hozzá, hogy rábírja fegyverletételre. Görgeiné mereven visszautasította Hrankayt, és kijelentette, hogy a férjére semmiféle befolyást nem akar gyakorolni.

Közben egy jó barátjától arról értesült, hogy a helyi hatóságok megtudták a kilétét, és hogy jó lesz menekülnie. Ezért elhatározta, hogy a táborba megy a férjéhez. Görgei főhadiszállását január 30-án este Liptószentmiklóson találta.

Este bál volt a megyeházán, de a mulatságon Görgeiné már nem vett részt, mert halálosan fáradt volt. Innen Lucsivnán át Poprádra, onnan Csütörtökhelyre vonult a tábor, majd február 4-én Lőcsére értek, ahol a főhadiszállást a megyeházán ütötték fel.

„Mialatt Artúr egymagában bezárkózott rögtönzött dolgozószobájába – írja emlékiratában –, hogy a további hadműveleteinek tervét dolgozza ki és erre az időre láthatatlanná lett mindenki számára, az alatt én arra használtam az időt, hogy rendbe hozzam nagyon is lerongyolódott öltözékemet és hogy újra emberi külsőre tegyek szert. Mert biz a tábornoknak nem igen lett volna oka elkérkedni felesége pompás eleganciájával... Még csak cselédem sem volt, mindent magamnak kellett csinálnom, varnom, olcsó selyemből ruhát rögtönözöm. Mint ahogyan vérbeli katona-asszonyhoz illik.”

Február 5-én a lőcsei főhadiszálláson nagy bált rendeztek a kávéház helyiségeiben. A táncmulatságra hivatalos volt az egész lőcsei és környékbeli társadalom. Görgeiné maga is ott volt a bálban, s tanúja volt, amikor pontban éjfélkor Görgei egy ezredtrombitás kíséretében megjelent váratlanul a kávéházi bálteremben, felment a pódiumra, a zenészeket elhallgattatta, s helyettük most az ezredtrombitás fújt a trombitájába, majd a beálló csendben a tábornok közölte, hogy Guyon Richárd ezredes hadosztálya elfoglalta a branyiszközi hágót, s ezzel megnyílt az út Eperjes és Kassa felé.

A tábornokné az éjszakát Lőcsén töltötte, másnap továbbment Szepesváraljára, ahol a szepesi káptalan vendége volt, az éjszakát pedig a püspöki palotában töltötte. Február 7-én haladt át a branyiszközi hágón, s elszörnyedve látta a két nappal korábbi küzdelem nyomait. Innen Sirokán át Eperjesre érkezett.

Eperjesen a császáriakkal együttműködő Hedry Ernő alispán lakásába szállásolták be, azonban alighogy a tisztalkodáshoz fogott, tiszték rohantak be a háza, s kimentették őt az időközben lángra kapott épületből.

Innen Kassára ment tovább a hadsereggel, ahol a Meskó családnál lakott, és megismerkedett „a kassai hölgytársaság színe-javával”, köztük a konzervatív Desewffy Emil szeretetreméltó nővérével, Semseynevel, aki estélyt is rendezett a honvédtisztek tiszteletére. A tisztikar halálából „a szeretetreméltó kassai hölgyek iránt” bált adott. „A vígasságra én az egyetlen és már jól ismert szürke selyemruhámat öltöttem magamra – írja emlékiratában Görgeiné. – A kassai hölgyek azonban, ragyogó szépségükhöz méltón, gazdag selyemruhákban jelentek meg, amelyeket nemzeti színű díszítések ékesítettek. A hölgyek pompás ékszer-

díszeket is aggattak magukra, de a bál végeztével a haza oltárára ajánlották fel e ragyogó ékességeiket.”

Kassáról Miskolcra vonult tovább a hadsereg. Görgeiné Mezőkövesdig együtt utazott a főhadiszállással. „...azt hittem, Mezőkövesden már kívülre leszek a harcvonalnak, holott most jutottam még csak igazán bele” – írja. Szobájából egész nap hallotta az aznap Kápolnánál kezdődő csata zaját. Február 27-én pedig ablakai alatt vonultak el az ütközet sebesültjeit hozó végtelen kocsisorok.

Február 28-án Mezőkövesden is lezajlott egy ütközet, de ezt követően a hadsereg visszavonult a Tisza mögé. Görgeiné ezután férje kívánságára elhagyta a tábornokot, és kocsin Tiszalókra ment, Görgei egyik segédtisztjének, Duka Tivadarnak a társaságában, aki egy uradalmi tisztviselőnél bérelt számára szállást. Itt ismerkedett meg Andrassy Gyula gróffal, a későbbi miniszterelnökkel is.

Március 9-én megjelent Görgei is azzal, hogy utazzanak együtt Debrecenbe. A tábornok ezen a napon kapta meg – többekkel együtt – a frissen alapított Magyar Katonai Érdemrend II. osztályát Kossuthtól. Magára az átadási ünnepségre a feleségét nem vitte magával. Még aznap este elhagyták Debrecent; Görgeiné visszatért Tiszalókra, Görgei pedig Egyekre a főhadiszállásra.

Néhány nap múlva, március 14-én Görgei főhadiszállása Tokajban volt, ahová Görgeiné is utánament. Itt Bónis Sámuel szabolcsi kormánybiztosnál szállt meg. Tokajban a helyi hölgyek valóságos rajongással vették körül a tábornokot, s évődtek Görgeinével, hogy elcsábítják a férjét, ami némileg bosszantotta az asszonyt.

A következő állomáshely március 17-én Miskolc volt, majd a hónap végén, március 30-án Eger. Görgei itt kapta meg az ideiglenes fővezéri kinevezését, s itt fogadták el a tavaszi hadjárat haditervét. A tábornok közölte nejével, hogy csaták hosszú sora áll előtte, s ezért hátrahagyja őt Egerben.

Görgeiné néhány napig itt maradt, a helyi káptalan vendégeként. A papok nagy előzékenységgel viselkedtek vele, s megpróbálták számára olyan szállásról gondoskodni, ahol közelebb lehet a hadsereghez, biztonságban van, s könnyebben kaphat híreket a férjéről. Végül Parádot ajánlották számára, ahol a Károlyi grófok egyik hivatalnokánál szállt meg. Nagyon egyedül érezte magát, mert egy cseléden kívül nem volt társasága.

Április elején aztán két, becsületszóra szabadlábban járó osztrák tiszt érkezett a településre. A két tiszt állandóan whistet játszott Görgeinével, aki emlékirataiban is azon sajnálkozott, hogy milyen rossz kártyapartnere lehetett a tiszteknek. Rövidesen sebesült honvédtisztek is jöttek, s Görgeiné minden szállítmány érkezésekor azon aggódott, hogy a férje is köztük lesz. Szerencsére nem így történt, sőt rövidesen levelet kapott a férjétől, amelyben az a tavaszi hadjárat diadalairól számolt be neki.

Az újabb személyes találkozóra csak 1849. május 21-én, Buda bevétele után került sor. A sikeres ostromot követően Görgei az öccsét, Istvánt küldte Parádra a feleségéhez. Az asszonyt azt követően Mjk József őrnagy és a két fogoly osztrák tiszt kíséretében utazott fel Pestre, ahol előbb a Magyar Király szállodában, majd Festetich György gróf hívására az ő palotájában szállt meg. Május utolsó napjaiban valósággal fürdőzött férje dicsőségében, akit, bárhová ment, mindenütt éljenző tömeg fogadott. Maga a tábornok folyamatosan kérte és intette nejét, hogy minden körülmények között viselkedjen és öltözködjön a legnagyobb egyszerűséggel. Görgeinének ez nem esett nehezére, hiszen, mint írja, ez a viselkedés felelt meg ízlésének és természetének.

Június 5-én tanúja volt Kossuth pesti bevonulásának – a diadalmenetet szállása ablakából nézte végig. Miután Görgei hol a fővárosban, hol Esztergomban,

hol Tátán, hol a hadseregnél tartózkodott, a felesége is elhagyta a fővárost. Előbb Tátára, majd onnan Esztergomba utazott, ahol a primási palotában szállt meg. Június 29-én vagy 30-án itt kapta férje levelét a június 28-i győri csatavesztésről azzal, hogy minél messzebbre távolodjék el a hadszíntértől (Görgei egyik segéd-tisztje, Bakody Tivadar családjának tiszaroffi kúriáját ajánlotta). Görgeiné végül csak Pestig ment, ahol július 3-án értesült az előző napi komáromi csatáról s arról, hogy férje súlyos fejsébet kapott egy lovassági összecsapásban. A Komáromból a fővárosba érkező orvosok igyekeztek megnyugtatni a tábornoknét, nem sok sikerrel. Július 5–10. között valamikor levelet kapott Görgeitől, aki beszámolt benne állapotáról, hozzátéve, hogy keressen magának minél távolabbi menedéket, s talán legjobb lenne, ha visszatérne Franciaországba a rokonaihoz. Egyben elküldte félhavi fizetését is.

Görgeiné ezt követően a hadügyminisztérium elnöki osztályfőnökének, Molnár Ferdinánd ezredesnek és másoknak a rábeszélésére a kormány új kijelölt székelyére, Szegedre utazott, Molnár családjával együtt. Előbb Ludvig Jánosnál, Görgei volt kormánybiztosánál, majd a Wodianer családnál lakott. Szegeden tanúja volt az ottani lőporgyár felrobbanásának július 28-án. Találkozott Láhner György tábornok feleségével, s vele együtt hagyta el a várost július 30-án vagy 31-én.

Aradra utaztak tovább, ahol Görgeiné Láhneréknél szállt meg. Augusztus első napjaiban, valószínűleg 4-én felkereste a várban a betegnek fekvő Damjanich János tábornokot, aki igen szívélyesen fogadta őt. Ott maradt ebédre, a társaságban ott volt Aulich Lajos tábornok, a hadügyminiszter is.

Az ebédet követően Damjanichnál hirtelen megjelent Kossuth Lajos. Görgeiné itt találkozott először személyesen a kormányzóval, aki igen jó benyomást tett reá. Emlékirata szerint Kossuth azonnal a katonai kilátásokról kezdett el beszélni, s a kormányzó optimizmusa már-már rá is átragadt, amikor hirtelen futár érkezett Görgeitől a Nagysándor József tábornok hadtestének augusztus 2-i debreceni vereségéről szóló hírről.

Augusztus 5-én vagy 6-án Üchtritz Emil alezredes és Piller János (?) kíséretében elhagyta Aradot, hogy Görgei észak felől közeledő hadseregéhez siessen. Hosszan tévelyegtek az utakon, késő este értek Simándra, majd másnap Nagyszalontára. Itt találkozott hosszú idő óta először Görgeivel. A találkozás megdöbbenítő volt: „Artúr kilépett a házból, és én láttam, hogy néhány hét alatt ilyen borzasztóan megváltozott a sebe miatt. Júniusban virágzó, fiatal, erős embert hagytam el, és Szalontán sápadt, gondtól és testi fájdalomtól megviselt embert találtam” – írja emlékiratában.

Találkozásuk rövid volt, mert Görgei az ebédet követően utasította Danielisz János ezredes, a tábori főintendánst, hogy kísérje a feleségét Nagyváradra a Hankovich családhoz. (Hankovich György képviselő, honvédőrnagy maga is Görgei leghívebb emberei közé tartozott.)

Az oroszok nagyváradi bevonulását követően a család Görgeinét egy közeli majorságba menekítette. Augusztus 16-án itt értesült a fegyverletételről. Valószínűleg még aznap beutazott Nagyváradra, s itt találkozott újra a férjével.

Az elkövetkező napok kétségek és remény közepette teltek mindaddig, amíg meg nem jött a hír, hogy a cár kegyelmet adott Görgeinek, és a fiát küldte Ferenc Józsefhez ennek kieszközlésére – ennek megtagadása esetén pedig Oroszországba viteti Görgeit. Rövidesen aztán megjött Haynau cs. kir fővezér levele a császári kegyelemről, illetve az a rendelete, hogy Görgeinek és családjának

Andrássy Norbert cs. kir őrnagy kíséretében száműzetése kijelölt helyszínére, a karintiai Klagenfurtba kell utaznia.

„Egy meteorszerűen ragyogó és meteorszerűen lebukott kurta dicsőség után így költöztünk mint hazátlan idegenek egy idegen és ismeretlen országba, idegen és ismeretlen emberek köze” – írja emlékiratában Görgeinek.

Görgeinek 1849 után kevés működési tér jutott. 1849–1867 között a karintiai Klagenfurtban, majd Viktringben élt rendőri felügyelet alatt feleségével, majd itt született két gyermekével, Bertával (1850–1934) és Kornéllal (1855–1933). Fennmaradt levelezése a tanú rá, hogy e tizennyolc év alatt felesége volt a család egyik fő összetartó ereje, ő lendítette át férjét nemegyszer az időről időre rátörő elkeseredettségen vagy önvádon. Sőt 1862-ben felesége rokonságát felhasználva két emlékiratban fejtegette francia politikusoknak, hogy a francia császárság létérdeke Ausztria hatalmának biztosítása, ez pedig csak a magyar alkotmányosság helyreállítása révén képzelhető el.

A kiegyezést követően felesége egyengette számára a hazatérés útját; járt Deáknál és Andrássynál is. Más kérdés, hogy a hosszú száműzetés és a meglehetősen gyötrelmes hazatérés kikezdte a kapcsolatukat. (Egyes források szerint Görgeinek Ausztriában volt egy futó viszonyból származó, házasságon kívül született gyermeke is; nyilván ez sem tett jót a családi összetartásnak.)

Miután Görgeinek nem sikerült itthon megfelelő munkához jutni, az 1870-es években az erdélyi vasútépítésekben dolgozott munkafelügyelőként. Ide, érthető módon nem vitte magával a feleségét, aki aztán 1876-ban a toporci rokonsághoz költözött, akik nagy szeretettel vették körül. A tábornokkal többé nem éltek együtt – Adéle (vagy ahogy magyarul nevezték, Etelka) Toporcon élte életét 1900-ban bekövetkezett haláláig.

Élete végén tollba mondta emlékiratát fiának, Kornélnak, aki aztán anyja halála után „piacra dobta” a kéziratot, de végül Görgey Istvánnak sikerült azt visszavásárolnia. Ő továbbadta unokaöccsének, Görgey Albertnek, akitől viszont Kardos Samu debreceni ügyvéd, amatőr történetíró (egy terjedelmes, de megbízhatatlan Wesselényi-monográfia szerzője) kapta kölcsön a kéziratot. Noha írásba adta, hogy Görgey Albert engedélye nélkül nem közöl semmit a kéziratból, 1911-ben *Az Est* című napilap hasábjain 16 folytatásban közreadta a munka kivonatolt fordítását. Az eredeti kéziratnak azóta nyoma veszett, így a történészek hálásak lehetnek az inkorrekt eljárásért Kardos doktornak, hiszen az ő közlése nélkül ma jóval kevesebbet tudnánk Görgeinek személyiségéről és sorsáról. Egy olyan sorsról, ami azt példázza, hogy a hozzátartozók legalább annyira kénytelenek osztozni a nagy emberek dicsőségében, mint a kálváriájukban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Görgey Artúr *élete és működése Magyarországon*. Szerk. Simon V. Péter. Bp., é. n.

Görgey Albert: *A toporci és görögői Görgey nemzetség és a svábóci és tótfalvi Sváby nemzetség történetéből*. II. javított és bővített kiadás. Igló, 1909. [1910.]

Görgey Artúr: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. S. a. r. Katona Tamás. Pro Memoria. Európa Könyvkiadó, Bp., 1988. II

Görgey István: *1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások*. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. Bp., 1885–1888. I–III.

Görgey István: *Görgey Arthur a száműzetésben, 1849–1867*. Bp., 1918.

Görgey István: *Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig*. Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1916. 454.

Görgeyné naplója. Közli Adorján Andor. *Az Est* 1911. febr. 5. – márc. 3. No. 38–54.

Kosáry Domokos: *A Görgey-kérdés története*. Bp., 1994. I–II.

Pelyach István: *Egy korszakzáró és áru-ló-mítoszt teremtő fegyverletétel*. Duka Tivadar emlékirata a világosi fegyverletételről. AETAS 1992. 1–2. sz. 158–172.

Pethő Sándor: *Görgey Artur*. A hadműveleteket leírta Julier Ferenc. Bp., é. n.